

Eski Asur Şehir Devletinin Ticari Tekelleşme Politikası

The Commercial Monopoly Policy of the Old Assyrian City State

Hakan EROL*

Öz

Mezopotamya ve İran coğrafyasının Anadolu ve Kuzey Suriye'ye açılan kapısı olan antik Asur kenti bölgesinde stratejik bir coğrafi konuma sahipti. Kentlerinin bu öneminin farkında olan Eski Asur şehir devletinin ilk bağımsız yöneticileri Asur'u bir ticarî merkez haline getirmek için bazı önemli girişimlerde bulunarak çevre bölgelerin tüccarlarını kendi ülkelerine çekmeye çalışmışlardır. Fakat Asurlu yöneticilerin ana hedeflerinden biri, ticaretin odak noktası olan Anadolu'daki Asur kolonilerine diğer çevre ülkelerin tüccarlarını sokmamaktı. Bu amaçla alınan sıkı tedbirlerle, özellikle Merkez Anadolu şehirlerinde yürütülen ticarete tekelleşmeyi büyük ölçüde başarmışlardır. Kültepe metinlerinde diğer çevre ülkelerin tüccarlarına yapılan az sayıda atıf bulunmakla birlikte, bunların Anadolu'da, özellikle ticaretin temel malları olan kalay ve kumaş ticaretinde kayda değer bir etkinlikleri gözlenmemektedir. Diğer taraftan, bazı metinlerden anlaşıldığına göre, Asurlu tüccarlar, muhtemelen Ege kıyılarından Batı Anadolu'ya yakın birkaç önemli ticarî merkeze gelen 'yabancı' tüccarlarla ticarî ilişkiler kurmuşlar ve altın ya da gümüş karşılığında bu yabancı tüccarlara başta bakır ve kalay olmak üzere ticarî mal satmışlardır.

Anahtar Kelimeler: Eski Asur ticareti, ticarî tekelleşme, yabancı tüccarlar, ticarî sınırlar.

Abstract

Because of its feature as being a gate opening from Mesopotamian and Iranian territory to Anatolia and Northern Syria, ancient Assur had a strategic geographical position in its region. Being aware of the importance of their city, some of the first rulers of the Assur city state tried to attract the traders of peripheral regions to the

---

* Yrd. Doç. Dr., Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Eskiçağ Dilleri ve Kültürleri Bölümü, herol@ankara.edu.tr

city by taking some important attempts to render Assur as a center of commerce. However, one of the main goals of the Assyrian rulers was to prevent the traders of neighboring countries from penetrating to the Assyrian colonies in Anatolia which was the focus of the Assyrian trade. By taking tight measures for this purpose, they achieved, to a large extent, the monopolization in trade which was carried out especially in central Anatolia. Although there were some references to the other neighboring traders in Kültepe texts, any of their significant activities is not observed especially in trade of tin or textile, the main goods of the Assyrian trade. On the other hand, as it is understood from some texts, Assyrian traders got in contact with 'foreign' traders who came most probably from the Aegean Coast to some of the important trade centers located in the near territory to the Western Anatolia, and they sold them commercial goods, mainly copper and tin, in return for precious metals such as gold and silver.

Key Words: *Old Assyrian Trade, commercial monopoly, foreign traders, commercial borders.*

Eski Asur Koloni Devri olarak adlandırılan ve MÖ ikinci binyılın ilk çeyreğine tarihlenen¹ dönemle ilgili yazılı kaynaklara dayalı bilgilerimiz, Kültepe-Kaniş'te bulunmuş, Asurlu tüccarların kişisel arşivlerine ait yaklaşık 23500 Eski Asurca tablete dayanmaktadır. Asur'da ise bu döneme ait çok az sayıda belge ele geçmiştir. Dolayısıyla burada ele aldığımız konunun temel kaynağını da Kültepe tabletleri oluşturmaktadır. Ancak öncelikle Asur ile Anadolu'daki şehir devletleri arasında gerçekleştirilen uluslararası ticaretin temellerini hazırlayan Asur'daki gelişmelerden bahsetmek gerekmektedir.

1. Bir Ticaret Merkezi Olarak Asur Şehri

Önce Eski Akad sonra da III. Ur Devletinin hâkimiyeti altındaki Asur şehri, III. Ur Devletinin 2000'li yıllarda yıkılmasının ardından, zengin tüccarlar zümresi tarafından yönetilen bağımsız bir şehir devleti haline gelmiştir. Bugünkü Irak'ın kuzeyinde, Musul şehrinin 100 km kadar güneyinde, Dicle nehrinin geçilmeye müsait bir kesiminde kurulan Asur şehri, hem Güney Mezopotamya'dan hem de İran coğrafyasından Kuzey Suriye ve Anadolu'ya geçilen güzergâhta olmasının sağladığı stratejik konumu itibarıyla, dönemin en önemli ticaret merkezlerinden biri haline gelmiştir.² Şehrin bu potansiyelinin farkında olan Asur'un ilk bağımsız krallarından bazıları da, bugün adına moratoryum denilen, borçların affı ya

¹ Eski Asur Koloni Dönemi kronoloji için bkz. Veenhof 2003; Günbattı 2008; Baryamovic, Hertel ve Larsen 2012.

² Michel 2009, s. 71.

da ertelenmesi anlamına gelebilecek *addurarum* uygulayarak, çevre ülkelerdeki tüccarları Asur'a çekmek istemişlerdir. Kral İluşumma'ya ait bir kitabede okuduğumuz, “Akadlılara ve onların oğullarına *addurarum* uyguladım. Bataklıkların kıyısından, Ur, Nippur, Awal, Kismar ve tanrı İştaran'ın Dēr'inden Asur'a kadar onların bakırlarını yıkadım”³ sözlerinden, İluşumma'nın, önemli bir kumaş üretim merkezi olan ve Basra Körfezindeki bölgelerden bakır ihraç eden Güney Mezopotamya şehirlerinin tüccarları için Asur'u bir cazibe merkezi haline getirmeye çalıştığı anlaşılmaktadır. İluşumma'nın ardılı I. İrişum da buna benzer bir uygulamayla, Asur'un ticarî bir merkez olmasına yönelik girişimlerde bulunmuş ve bir kitabesinde, “gümüş, altın, bakır, kalay, hububat ve yünden çer çöpe kadar *addurarum* uyguladım”⁴ diyerek, tüccarların ticaretini yaptıkları malların serbest dolaşımına imkân veren kararlar aldığını vurgulamıştır.⁵

Eski Asur Devletinin Anadolu şehir devletleri ile gerçekleştirdiği ticaret, temel olarak, çoğunlukla Mezopotamya kaynaklı çeşitli türde kumaşların ve Orta Asya kaynaklı olduğu bilinen kalayın Asurlu tüccarlar tarafından Anadolu'daki ticarî merkezlerde satılması ve elde edilen gümüş ve altın gibi değerli madenlerin Asur'a taşınmasına dayanıyordu. Asur şehrinin önemli bir ticarî mal üretim merkezi olmadığı bilinmektedir. Örneğin kumaş üretimi, herhangi bir idarî ya da dinî kurum tarafından değil, küçük boyutlarda, sadece tüccarların evlerinde ve kadınlar tarafından yapılıyordu.⁶ Ancak söz konusu dönemde, Güney ve Orta Mezopotamya'nın bazı önemli şehirlerinde ise kurumsal olarak gerçekleştirilen büyük miktarlarda kumaş üretimi söz konusudur.⁷ Dolayısıyla Asur şehrinin, bu bölgelerde üretilen ve Anadolu'da rağbet gören kaliteli yün kumaşlar için, metinlerde Akadlı olarak tanımlanan Güney ve Orta Mezopotamyalı tüccarlarla yoğun bir ticarî ilişki kurduğu anlaşılmaktadır.⁸ Üstelik Asur sadece kumaşlar için değil,

³ RIMA 1, s. 18: 49-65) *a-du-ra-ar A-kà-dì-i ù ma-re-šu-nu áš-ku-un e-ru-šu-nu am-sí iš-tù pá-né mì-id-ri-im ù ŠEŠ.UNUG^{ki}.MA u EN^{ki} A-wa-al^{ki} u Ki-is-mar^{ki} BAD.AN^{ki} ša ^dKA.DÌ a-dì a-lim^{ki} a-du-ra-ar-šu-nu áš-ku-un*

⁴ RIMA 1, s. 22: 15-25) *i-nu-me qá-ti a-na e-ep-ši a-dì-ú a-li a-na pí-a ú-ši-ib-ma a-du-ra-ar KÙ.BABBAR KÙ.GÌ URUDU AN.NA še-im SÍG a-dì e-dá tuh-he ù pá-e áš-ku-un*

⁵ Veenhof 2003, s. 83-85; Michel 2009, s. 72

⁶ Veenhof 1972, s. 103vd.; Larsen 1976, s. 89

⁷ Larsen 1987, s. 51

⁸ Michel 2009, s. 75; Akadlı tüccarların kumaşlarını satmak için Asur'a geldiklerine işaret eden kayda değer bir örnek vardır. Asur'daki Aşşur-malik ve Şallim-Aşşur tarafından Pūšu-kēn'e gönderilmiş mektup VS 26, 17'de şu ifadeler kayıtlıdır: 4-11) *a-šu-mi ší-im / TÚG ša A-ki-dì-e ša ta-áš-pu-ra-ni iš-tù / tù-uş-ú A-ki-dì-ú a-na a-lim^{ki} ú-la e-ru-bu-nim ma-sú-nu / sá-hi-a-at-ma šu-ma a-ku-ši im-ta-aq¹-tù-nim-ma ší-mu-um ša ba-la-tí-kà i-ba-ši ni-ša-a-ma-ku-um* “Bana yazdığın Akad kumaşları hakkında; sen çıktığından beri Akadlılar şehre

kendi ülkelerinde bulunmayan, Güney Mezopotamyalılar tarafından Umman civarından ithal edilen bakır madeni için de Akadlı tüccarları ülkelere çekmek istemişlerdir.⁹

Anadolu şehirlerinin bronz elde etmek için ihtiyaç duyduğu, Koloni Dönemi ticaretinin temel unsuru olan kalayın Asur pazarına getirilmesinde, Asurlu tüccarların herhangi bir rolü görülmemektedir. Büyük olasılıkla Kuzeydoğu Afganistan veya Özbekistan'da üretilen kalayın Asur'a hangi devletin ya da bölgenin tüccarları tarafından taşındığı konusu hâlâ tartışmalıdır. Ancak bazı deliller kalayın Mezopotamya'ya İran'ın güneyindeki Elamlılar tarafından getirildiğine işaret etmektedir.¹⁰ Kültepe'de ele geçen birkaç belgede (AKT 3, 73; 74), tüccarların, "aşağı ülkenin kervanı" (*harrānum ša māt šapiltim*) henüz Asur'a ulaşmadığı için kalay satın alamadıklarından yakındıklarına tanık olmaktadır.¹¹ Henüz yayımlanmamış Kt c/k 1507'de ise 'aşağı ülkenin kervanı'nın doygun olduğu, yani Asur'a bol miktarda kalay geldiği vurgulanmıştır.¹² Bahsi geçen "aşağı ülkenin" neresi olduğu kesin olarak söylenemese de söz konusu ticarî mal kalay olduğundan, Susa merkezli Elam ülkesi olduğu tahmin edilmektedir.¹³ Dolayısıyla, kalayı ve diğer Orta Asya kaynaklı lapislazuli, akik gibi bazı değerli taşları Asur pazarına taşıyanların da muhtemelen Elamlı tüccarlar olması nedeniyle,¹⁴ Asur şehrinin Elamlılar ile de ticarî etkileşim içinde oldukları açıktır.

---

gelmediler. Onların ülkeleri isyan halindedir. Eğer kışa kadar gelirlerse ve fiyat senin için uygun olursa satın alacağız".

⁹ Veenhof 2003, s. 93.

¹⁰ Derksen 2004, s. 27.

¹¹ AKT 3, 73: 23-30) *i-na dī-in a-[lim^{ki}] ša-li-iš-tám* AN.[NA] *i-ša-ú-mu* AN.NA *lá i-ba-ší ša ma-at ša-pi-il₅-tim i-ma-qá-tim a-lu-qú-tim ša* DAM.GÀR *ší-ma-am a-ša-a-ma Ku-ší-a ú-ba-lá-ku-nu-tí* "Şehir meclisinin kararına göre üçte bir kalay alacaklar. (Burada) kalay yoktur. Aşağı ülkenin kervanı geldiğinde tüccarın malı için (kalay) satın alacağım ve Kuşiya size taşıyacak". AKT 3, 74: 7-13) *a-na-kam ší-mi* AN.NA *ú-lá i-ba-ší šu-ma ha-ra-num ša ma-at ša-pi-il₅-tim e-ta-ar-ba-am ma-lá dī-in a-lim^{ki}* AN.NA *ù TÚG.HÍA a-ša-a-ma i-pá-nim-ma ú-šé-ba-lá-ku-nu-tí* "Burada bakır alış-verişi yoktur. Aşağı ülkenin kervanı (şehre) girerse şehir dairesinin kararına göre kalay ve kumaş satın alacağım ve biran önce sana göndereceğim".

¹² Kt c/k 1507: 19-24) *ha-ra-num / ša ma-<at> ša-pi-il₅-tim ša-bi-at / AN.NA ni-ša-a-ma / té-er-ta-kà ú-za-kà-ma / iš-tí wa-ar-ki-ú-tim a-ta-bi₄-a-ma / a-ta-lá-kam* "Aşağı ülkenin kervanı doygundur. Kalayı satın alıp senin ticarî malını hazırlayacağım ve sonraki gelen (kervan ile) ben kalkıp geleceğim."

¹³ Derksen 2004, s. 30.

¹⁴ Veenhof-Eidem 2008, s. 98; Michel 2009, s. 75.

2. Ticarî Tekelleşmeye Yönelik Alınan Önlemler

Görüldüğü üzere, ekonomisi daha çok ticarete dayalı olan Asur şehri, büyük bir ticarî pazar olma statüsünü korumak ve geliştirmek için, güneydeki ülkeleri kendi ülkesiyle ticaret yapmaya teşvik edici önlemler almış ve bu bölgelerle ticarî ilişkileri canlı tutmaya çalışmıştır. Ancak Asur, asıl ilgilendiği bölge olan Anadolu şehirleri ile gerçekleştirdiği uzun mesafeli kârlı ticareti ise tekelinde tutmaya çalışmış, gerçekleşmesi muhtemel rekabet ortamlarını ve değerli madenlerin yabancı tüccarların eline geçmesini önleyici tedbirler almıştır. Örneğin 1962 yılı Kültepe kazılarında ele geçen, Fırat Nehri'nin batı kıyısında, kervan güzergâhında bulunan bir şehir devletiyle yapıldığı tahmin edilen¹⁵ anlaşma metni Kt n/k 794'te; ¹¹⁻¹⁵ *Akadlıları yukarı çıkartmayacaksınız. Eğer senin ülkeneye geçerlerse bize teslim edeceksin ki (onları) biz öldüreceğiz.*¹⁶ ifadeleri kayıtlıdır. Anlaşma metnindeki bu şarta göre, Asurlu yöneticilerin, Akadlı tüccarları Anadolu'daki merkezlerde yürütülen ticaretin dışında tutmaya çalıştıkları açıktır. Asurlu tüccarların kişisel arşivlerinde, Akadlı tüccarların ticarî bir taraf olarak koloni merkezlerindeki varlığından hiç bahsedilmemesi, Asur'un bu amacına ulaştığını gösterebilir. Ancak böyle bir şartın anlaşma metnine koyulmuş olması bile, farklı etnik kökene mensup tüccarlar arasında kıyasıya bir rekabetin yaşanmış olduğuna da işaret edebilir.

Bir Eski Asur kralının *waklum* unvanı ile kolonilerin merkezi olan Kaniş'e gönderdiği mektup Kt 79/k 101, altın ticareti ile ilgili alınan tedbirleri içermektedir. Mektubun ilgili kısımlardan şunları okuyoruz: ⁴⁻²⁵ *Size gönderdiğimiz altınla ilgili şehir dairesinin kararını içeren mektup hakkında; o mektup iptal edilmiştir! Altınla ilgili yeni bir düzenleme yapmadık. Altınla ilgili önceki karar geçerlidir: Asurlular birbirlerine (altın) satabilirler. (Fakat) dikili taşın hükmü gereğince; hiçbir Asurlu bir Akadlıya, bir Amurruluya ya da bir Subartuluya altın satmayacak! Satan kişi hayatta kalmayacak!*¹⁷ Belgedeki ifadelerden anlaşıldığı kadarıyla, yabancı tüccarlara altın satışının ve dolayısıyla bu değerli madenin başka ülkelerin eline geçmesinin engellenmesine yönelik belirlenen kurallar bir dikili kanun taşında kayıtlıdır.¹⁸ Ancak metnin arka planına bakıldığında, Asurlu

¹⁵ Veenhof-Eidem 2008, s. 98.

¹⁶ Kt n/k 794: 11-15) *A-ki-di-i lá tù-šé-lá-ni šu-ma a-na ma-tí-kà e-tù-qú-nim lu ta-du-nu-ni-a-tí-ma lu ni-du-ku* (Çeçen-Hecker 1995.).

¹⁷ Kt 79/k 101: 4-25) ... *ıup-pá-am ša di-in a-lim^{ki} ša a-šu-mi KÙ.Gİ ša ni-iš-pu-ra-ku-nu-ti-ni ıup-pu-um šu-ut a-ku-uš a-šu-mi KÙ.Gİ i-šu-ur-tám ù-la né-şú-ur a-wa-tum ša KÙ.Gİ pá-ni-a-tum-ma a-hu-um a-na a-hi-im a-na ši-mi-im i-da-an ki-ma a-wa-at na-ru-a-im DUMU A-şür šu-um-šu KÙ.Gİ a-na A-ki-di-im A-mu-ri-im ù Šu-bi-ri-im ma-ma-an la i-da-an ša i-du-nu ú-lá i-ba-la-aq* (Sever 1990; Veenhof 1995, s. 1733.)

¹⁸ Asur'da ya da diğer koloni merkezlerinde yapılan kazılarda ele geçmeyen, fakat bazı Kültepe metinlerindeki atıflar sayesinde varlığından haberdar olmakla birlikte, niteliğini ve

tüccarların Akadlı, Amurrulu ve Subartulu tüccarlarla bir şekilde ticarî ilişki içinde oldukları da anlaşılmaktadır. Akadlılar, yukarıda söz ettiğimiz gibi, Güney ve Orta Mezopotamya'da yaşayan halk; Amurrulular, kabaca bugünkü Suriye ile Fırat kıvrımında yerleşik Sami halk; Subartulular ise başlangıçta Dicle Nehri boyunca Asur'un kuzeyindeki bölgelerde yaşayan ve zamanla Amanos dağlarına kadar Güney Doğu Anadolu'da yayılım alanına sahip olduğu düşünülen Hurrilerdir.¹⁹

Asurlu yöneticiler, Anadolu'da üretilen ve Asurlu tüccarların zaman zaman yine Anadolu içerisinde alım-satımını yaptıkları bazı kumaş cinslerinin ticaretini engellemeye yönelik olarak da idarî bir karar almışlardır. Kaniş'te yaşayan tüccar Püşü-kên'e Asur'daki iki yakını tarafından gönderilmiş bir mektupta (VS 26, 9) şu ifadeleri okuyoruz: “*Burada (Asur'da) yün ürünler olan saptinnum ve pirikannum kumaşlarıyla ilgili karar alındı ve birçok kişi cezalandırıldı. Seni de 10 mina gümüş ödemekle cezalandırdılar. Her yıl birer mina gümüş ödeyeceksin... Lütfen, saptinnum ve pirikannum kumaşlarını elinde taşıma ve (onları) satın alma!*”²⁰ Asurlu yöneticiler, aldıkları bu kararlar Asurlu tüccarların yerel tekstil ürünlerine zaman ve para harcamalarını engelleme dışında, hem Asur'da üretilen hem de alım-satımından doğrudan veya vergilendirme yoluyla dolaylı olarak bizzat şehir meclisinin de kâr sağladığı, Akadlılar tarafından Asur pazarına getirilen Mezopotamya kumaşlarının ticaretinin olumsuz etkilenmesini önlemek istemişlerdir.

Asur şehir devletinin, Anadolu'da kurduğu kolonilerde ortaya çıkabilecek rekabeti önlemek amacıyla Güneyli tüccarların Anadolu'ya geçişini engellemek için aldığı tedbirlerin işe yaradığı anlaşılmaktadır. Çünkü en azından ticaretin en yoğun yaşandığı II. tabaka belgelerinde, ticaretin temel malları olan kumanya ya da kumaşın Anadolu pazarına yabancı tüccarlar tarafından da getirildiğine dair hiçbir bilgi yoktur. Dahası, arşivlerdeki hiçbir belgede, Asurlu tüccarlarla diğer devletlerin tüccarları arasında gerçekleşmiş bir ticarî rekabete işaret edecek herhangi bir ifade bulunmamaktadır. Ancak *kārum*'un II tabakasıyla çağdaş başka merkezlerdeki bazı kanıtlardan, bu dönemde birkaç Suriye şehrinin Anadolu'ya kumaş ihraç ettiği anlaşılmaktadır. Tell Rimah'ta bulunan belgeler ve Achemhöyük'te ele geçen bullalar Qaṭṭara, Yamhad, Mari, Karkamış, Urşu ve Şubat-Enlil şehirlerinin

kapsamını bilemediğimiz, belki de sadece ticaretle ilgili yasal düzenlemelerin yer aldığı *naru'aum* “dikili (kanun) taşı” ile ilgili detaylı bilgi için bkz. Veenhof 1995; Bayram 2000.

¹⁹ Michel 2009, s. 78; Erol 2012, s. 126.

²⁰ VS 26, 9: 4-14) *a-na-kam a-wa-tum a-šu-mi TÚG.HÍ.<A> sà-áp-ti-ni ù pi-ri-kà-ni e-pi-ši-ša-pá-tim i-bi-ši-a-ma-ša-bu-um ma-[d]u-um a-na ar-nim ta-dí-in ù ku-a-ti 10 ma-na KÙ.BABBAR ú-ša-dí-nu-kà 1 ma-na.TA KÙ.BABBAR i-na-ša-tim ta-ša-qal ... a-pu-tum a-na sà-áp-ti-ni ù pi-ri-kà-ni qá-at-kà lá-tù-ba-al-ma la ta-ša-am*

Anadolu'daki bazı merkezlerle ticarî etkileşim içinde olduklarını göstermektedir.²¹ Bu durumun, en azından Kültepe belgelerine göre, Anadolu'daki Asur ticaretinin oldukça zayıfladığı gözlemlenen söz konusu dönemde, bölgede meydana gelen siyasî ve ticarî boşluğun bir sonucu olduğu düşünülebilir.

3. Kültepe Tabletlerinde Geçen Diğer Etnik Unsurlar

3.1. Eblahlılar

Söz konusu tekelleşme politikasına rağmen, ticaretin en yoğun dönemi olan *kārum*'un II. tabakasına tarihlenen bazı belgelerde de Anadolu içerisinde yabancı tüccarların varlığına işaret eden bilgiler bulunmaktadır. Örneğin Asurlu tüccar Amur-İstar tarafından Pūšū-kēn'e gönderilmiş bir mektupta (ATHE 32) ismi verilmeyen bir şehrin sarayının, birçok Eblalı tüccara²² yüklü miktarda bakır sattığı belirtilmektedir. Belgede şu ifadeleri okuyoruz: *Birçok Eblalı buraya geldi ve sarayda onlara yüklü miktarlarda bakır tartıldı ve (saraya) her 140 şeqel bakıra karşılık (1) şeqel kontrol edilmiş gümüş ödediler. (Saray) 10 güne kadar bakırını tüketecek (ve ben) gümüş satın alıp getireceğim.*²³ Bilindiği üzere Ebla Kuzey Suriye'de bir kent devletidir. Bu dönemde Anadolu'da yoğun olarak bakır üretiminin yapıldığı merkezler ise genellikle Kaniş'in kuzeyine, Karadeniz'e kadar uzanan bölgelere lokalize edilmektedir. Metindeki söz konusu sarayın da bu bölgede olduğu kabul edilirse, Asur'un tekelleşme siyasetine karşın, Eblalı tüccarların kalabalık bir grup halinde, Anadolu içlerinde bu kadar uzak bir bölgeye gelmiş olmaları şaşırtıcıdır. Bu konuda Anadolu'daki Asur kolonilerinin başarısızlık gösterdiği düşünülebilir. Ancak mektubu yazan tüccarın, Eblalıların bölgeye gelmelerinde ve sarayın onlara bakır satmasında herhangi bir sorun görmediği, bilakis sarayın bu alış-verişten kazanacağı gümüşle kendi ticarî malını takas edebileceği zamanı beklediği anlaşılmaktadır. Dolayısıyla Asur'un tekelleşme politikasının en azından Anadolu içerisinde gerçekleştirilen bakır ticaretini kapsamadığı da düşünülebilir.

Bu metin dışında birkaç yerde daha Eblalılarla ilgili kayıtlar bulunmaktadır. İki Asurlu arasında yazılmış bir mektup olan henüz yayımlanmamış Kt 94/k 421 numaralı belgede Eblalılarla ticari iş

²¹ Barjamovic 2011, s. 9.

²² Ebla şehrinin nüfusunu Amurru kavminin oluşturduğu yönünde görüşler bulunmaktadır. Bu konuda bkz. Dercksen 1996, s. 163-164.; Veenhof-Eidem 2008, s 98.

²³ ATHE 32, 17-25) .... *Eb-lá-i-ú ma-<du>-tum i-li-ku-ni-ma URUDU ma-dum i-na É-GAL^{lim} i-ší-qí-ilš-šú-nu-ti-ma KÜ.BABBAR 2 1/3 ma-na.TA a-mu-ra-am ú-ta-e-ru a-dí 10 u₄-me URUDU-šu i-ga-mu-ru KÜ.BABBAR a-ša-a-ma ú-še-ba-lam*

yapılamayacağı belirtilmektedir.²⁴ Yine yayımlanmamış başka bir belgeden (Kt 94/k 632) Asurlu bir tüccarın bir Eblalıya küçük bir miktar gümüş ödemesi yaptığını okuyoruz.²⁵ BIN 6, 193 numaralı bir listeyi içeren belgede ise bir Eblalıya borçlu olunan ya da ondan alacaklı olunan 4 *mina* bakır⁷ söz konusudur.²⁶ 1990 yılı Kültepe kazısında ele geçmiş başka bir belgeden (TPAK 1, 109) Asurlu bir tüccarın başka bir Asurluya borçlu olduğu gümüşün bir Eblalıya ödendiğini öğreniyoruz.²⁷ Son olarak, yayım aşamasındaki Kt 91/k 338 numaralı belge, 3 *şeqel* ağırlığında küçük bir miktar gümüşün “yünleri alan” Eblalıda olduğuna dair bir kayıt içermektedir.²⁸ Bunların dışında, Kültepe’de bulunmuş Suriye üslubunda bir silindir mühürdeki (TC 3, 14C) kitabeden anlaşıldığına göre, Asurlu bir tüccar, İb-Damu adlı bir Eblalıya ait bu mührü tekrar kullanmıştır.²⁹ Birkaç Kültepe metninde, Ebla’ya yakın bir Suriye şehri olan Tadmurlu şahıslara dair kayıtlar da bulunmaktadır.³⁰ Bu örneklerde de görüldüğü üzere, Eblalıların Asurlu tüccarların yoğun şekilde ticaretini yaptığı mallarla ilgili önemli bir ticarî faaliyette bulunmadıkları, ancak küçük boyutlarda da olsa onlarla ticarî etkileşim içinde oldukları anlaşılmaktadır.

3.2. Amurrulular

Birkaç Kültepe metninden, ticaretin dışında tutulmaya çalışılan etnik unsurlardan biri olan Amurruluların Anadolu’daki varlığına tanık olmaktadır. Örneğin, yayım aşamasındaki Kt 94/k 781 numaralı metinde Amurrulu tüccarlarının deri ticareti yaptıkları görülmektedir. Deri işçileri, söz konusu tüccarlardan sığır derisi almışlar ve bu alışverişte Asurlu bir şahıs dericilere kefil olmuştur.³¹ CCT 2, 49a’da, Asurlu bir tüccarın Nihriyalı

²⁴ Kt 94/k 421: 26-29) *a-šu-mi É Šu-Be-lim ša ta-áš-pu-ra-ni lá na-tù-ma a-na Eb-lá-i lá uš-té-bu-lu* “Šu-Belum firmasıyla ilgili (konu); uygun değildir ve Eblalılar ile ticaret yapmayacaklar”. (G. Barjamovic’in nezaketiyle)

²⁵ Kt 94/k 632: 18-19) *1/3 ma-na 5 GÍN a-na Eb-lá-i-im áš-qúl* “25 *şeqel* (gümüşü) Eblalıya ödedim”. (M.T. Larsen’in nezaketiyle)

²⁶ BIN 6, 193: 6’) *4 ma-na Eb-lá-i-um* “4 *mina* (bakır?) Eblalınıdır”.

²⁷ TPAK 1, 109: 1-6) *1 ma-na 4 GÍN KÙ.BABBAR ša i-šé-er Sú-e-a Šu-A-num i-šu-ú-ma a-na Eb-lá-i-a-im a-šu-mi Sú-e-a iš-qú-lu-ma KÙ.BABBAR Šu-A-num ša-bu-ú* “Sueya’nın üzerinde bulunan Šu-Anum’un 1 *mina* 4 *şeqel* gümüşünü Sueya’nın adına Eblalıya ödediler ve Šu-Anum gümüşe doyurulmuştur”.

²⁸ Kt 91/k 338: 1-4) *3 GÍN KÙ.B iš-ti Eb-lá-i-im ša SÍG.HÍ.A il₅-qé-ú* “3 *şeqel* gümüş yünleri alan Eblalıdır”. (K.R. Veenhof’un nezaketiyle)

²⁹ Dercksen 1996, s. 164, n. 513.

³⁰ Bkz. EL 303A,16-17; B: 2-3: “Tadmurlu Puzur-İstar”; Kt 86/k 168: 5-7 “Tadmurlunun oğlu Pilah-Adad” (Dercksen 1996, s. 164, n. 514.); F.T. 4: 8-10 “Bizim ağırlık taşımızla (tartılmış) 31 *mina* bakır(a karşılık) 1/3 *mina* gümüş Tadmurludadır” (Larsen – Möller 1991, s. 231).

³¹ Kt 94/k 781: 3-11) *a-na-kam áš-kà-pu ... maš-kà-am ša GUD iš-ti A-mu-ri-e il₅-qé-ú-ma 1 1/2 [ma]-na 5 GÍN URUDU a-na-ku qá-ta-tù-um* “Burada dericiler ... Amurrululardan

iki Amurruluya borçlu olduğu küçük miktardaki gümüşten bahsedilmektedir.³² Son olarak muhtemelen bir Amurrulu için getirilen *kittum* ve kemerden bahsedilmektedir.³³

Yukarıda bahsettiğimiz CCT 2, 49a'ya göre, Amurru bölgesinde olduğunu öğrendiğimiz, bir saray tarafından yönetilen Nihriya kentinde,³⁴ bir *kārum* merkezinin bulunması,³⁵ bazı Asurlu tüccarların bu bölgede de daimi olarak ikamet ettiğini göstermektedir.³⁶ Kültepe metinleri içindeki birkaç kervan mektubunda, muhtemelen, Asur kervanlarının geçiş güzergâhındaki Amurru bölgesinde yapılacak masraflar için,³⁷ normal masraf kalayının dışında, ayrıca bir miktar kalay ayrıldığı kayıtlıdır.³⁸ Bazı belgeler Asurlu tüccarların Amurru bölgesinde de ticarî alış verişte bulduklarına işaret etmektedir. Örneğin CCT 2, 3'ten, ticarî malın gümüş karşılığında Amurru bölgesinde satıldığını öğreniyoruz.³⁹ TC 3, 20 numaralı metinde ise, Amurru bölgesinde satılan kalay karşılığında yaklaşık 20 *mina* gümüş alındığı belirtilmiştir.⁴⁰ Henüz yayımlanmamış Kt n/k 522'de de Amurru bölgesinde bulunan Asurlu bir tüccar muhtemelen Kaniş'e bir mektup göndermiştir.⁴¹

---

sıgır derisi aldılar ve ben 1 *mina* 35 *şeql* bakır için (onlara) kefil oldum". (M.T. Larsen'in nezaketiyle)

³² CCT 2, 49a: 13-16) *ú [a-na A-mu-re-en ša Ni-ih-ri-a KÙ.BABBAR 1/3 ma-na ha-bu-lá-ku* "Ayrıca Nihriyalı iki Amurruluya 20 *şeql* kadar gümüş borçluyum."

³³ CCT 3, 25: 27-29) ... *ki-ta-am / ú iš-ra-am¹ a-na^dMAR.TU^{im} ša DUMU Šu-Ku-bi-im ub-lá-ni / i-na É^{bé-ú}-šu-ma / i-ba-ši* "... Šu-Kūbum'un oğlunun Amurru(lu) için getirdiği *kittum* ve kemer onun evinde bulunmaktadır". (Belgedeki ^dMAR.TU^{im} ifadesi C. Michel tarafından LAPO 19, 344'te "tanrı Amurru" olarak tercüme edilmiştir.)

³⁴ KUG 36: 6-7.

³⁵ BIN 4, 206 (zarf): 7, 11; (tablet): 3, 9; Kt 86/k 49: 25.

³⁶ Nihriya şehrinde bir Asur kolonisi olması dışında, Amurru bölgesinde Asurlu tüccarların varlığını destekleyecek başka metinler de bulunmaktadır: AKT 1, 77: 7-9; Kt 91/k 359: 10-11; Kt n/k 522: 3-4.

³⁷ Veenhof-Eidem 2008, s. 97, n. 426.

³⁸ AKT 3, 75: 14-16) 6 *ma-na AN.NA ša a-na A-mu-ri-im ta-áš-qu-lu iş-he-er-ma* "Amurru (bölgesi) için ödediğin 15 *mina* kalay azaldı..."

CCT 2, 5a: 19-23) 5 *ma-na AN.NA URUDU a-na A-mu-ri-im a-dí-in ú šu-ut a-na ELLAT^{ti}-šu iš-ku-un-šu* "5 *mina* kalay (değerinde) bakırı Amurru (bölgesi) için verdim ve o onu kervanına koydu".

Kt n/k 524: 21-23) ... 4 1/2 *ma-na AN.NA a-ha-[ma (x)] ša URUDU / a-na MAR.TU / ni-[dí-in-ma] a-na ELLAT^{ti} / iš-ku-nu* "Ayrıca 4 1/2 *mina* kalay (değerinde) bakırı Amurru (bölgesi) için verdik ve kervanlara koydular.

³⁹ CCT 2, 3: 4-6) ... *i-na té-er-tí-kà-ma lu-qú-tám i-li-bi₄^dMAR.TU a-dí-in-ma KÙ.BABBAR^{pi} al-qé* "Senin talimatına göre ticarî malı Amurru'da sattım ve gümüşümü aldım."

⁴⁰ TC 3, 20: 7-10) ... AN.NA *za-ku-a-am ša-a-ma KÍ Dan-A-šūr Puzur-A-šūr a-li-bi^dMAR.TU lu-ši-ma a-na e-ta-li-tí-šu AN.NA li-iş-ba-at* .... 25-28) *ki-ma u₄-mu-kà ma-al-ú-ni a-na e-ta-lu-tí-šu Ša-lim-a-hu-um i-li-bi₄^dMAR.TU i-dí-ma 20 ma-na LÁ 6 1/6 GÍN*

Bütün bu örnekler, Asurlu tüccarların, küçük boyutlarda da olsa Amurru bölgesinde ticaret yaptıklarını ve Amurrulu tüccarlarla ticarî ilişki kurduklarını göstermektedir, ancak bu halk da Asur ile Anadolu şehirleri arasında kurulan yoğun ticarî organizasyona dâhil olamamıştır.

3.3. Hurriler

Kültepe metinlerine nispeten daha yaygın olarak yansıyan etnik unsurlardan bir diğeri de Hurrilerdir.⁴² Belgelerde geçen Hurrice şahıs adlarından anlaşıldığı kadarıyla, bu etnik gruba mensup bireylerden bazılarının Asur toplumuna entegre oldukları ve Ib döneminde bir Hurrininin Asur'da *limum* olarak görev yaptığı görülmektedir.⁴³ Belgelerde bu kavim, daima yaşadıkları bölgeyi ifade eden "Subartu" terimi ile adlandırılır; Hurri adı asla geçmez. 20 kadar Kültepe metninde rastladığımız bu terim çoğunlukla kumaşların üretim yerini ve şahısların memleketini tanımlamak için kullanılmıştır.⁴⁴ 1959 yılı Kültepe kazılarında ele geçen Kt k/k 4, Asurlu olmayan şahıslar arasında yazılmış bir mektuptur. Belgeyi yayımlayan K. Hecker'e göre bir Kuzey Suriye şehriden gönderilen ve Kaniş'in Ib tabakasına tarihlenen⁴⁵ bu mektubun yazarı Ehli-addu ve alıcısı Unapše'nin Hurri isimleri olabileceği düşünülmektedir.⁴⁶ Asurlu tüccar Elamma'nın Kültepe'deki evinde bulunmuş Kt 91/k 539 numaralı belge de, yine Hurrice bir isim olabilecek Abduata⁴⁷ tarafından Unapše'ye gönderilmiş bir

---

il-té-qé "Temiz kalayı satın al ve Dan-Aşşur ile birlikte Şu-Kübum Amurru'ya çıksın ve kendi yetkisiyle kalayı tutsun. .... Senin vaden dolduğu için Şalim-ahum kendi yetkisiyle (kalayı) Amurru'da sattı ve 20 *minadan* 6 1/6 *şegel* eksik (gümüşü) aldı."

⁴¹ Kt n/k 522: 1-8) *a-na Şu-A-nim qi-bi-ma um-ma İ-ku-pi-A-şür-ma mi-şu / şa iş-tù / li-bi MAR.TU^m / ta-áš-pu-ra-ni um-ma a-ta-ma KÜ.BABBAR şa i-li-bi-a tí-şu-ú / Şu-Ku-bu-um / iş-ti ha-ra-nim / ik-la* "Şu-Anum'a söyle! İkün-pi-Aşşur şöyle (söyler): Niçin Amurru'dan bana yazıyorsun ve sen 'benim sana borçlu olduğum gümüş (nedeniyle) Şu-Kübum beni yolumdan alıkoymuyor' diyorsun?"

⁴² Kültepe metinlerinde karşılaşılan Hurrice isimler için bkz. Dercksen 1996, s. 163, n. 508.

⁴³ Kt n/k 22: 16-18) İTU.1.KAM *hu-bu-ur li-mu-um A-ri-LUGAL [D]UMU İ-li-a-lim* "Hubur ayı, İli-älum'un oğlu Ari-şarrim'in senesi" (Dercksen 1996, s. 163, s. 509).

⁴⁴ Dercksen 1996, s. 163; Erol 2012, s. 120.

⁴⁵ Hecker I. Hit. Kong. Bild., s. 44, 49. J. G. Dercksen de tabletin Ib tabakasına ait olduğunu söylemektedir (Dercksen 1996, s. 163, n. 510). Fakat K. R. Veenhof, kendisinin yayımladığı Kt 91/k 539:1'deki Unapše'nin Kt k/k 4: 1'deki Unapše ile aynı kimse olduğunu söylemekte ve Asurlu olmayan kimselerce yazılmış bu mektupların sadece biçimsel ve yazım özelliklerine bakılarak tarihlendirilemeyeceğini belirterek, K. Hecker'in bu düşüncesine temkinli yaklaşmaktadır (Veenhof 2008, s. 12, 20-21.).

⁴⁶ Dercksen 1996, s. 163, n. 510. Ayrıca bkz. Veenhof 2008, s. 12, 17.

⁴⁷ Bu metindeki Abduata, Kt n/k 827: 7'de Uşša ağırlık taşı ile bir Asurluya bakır ödemesi yapacak olan Abduata ile aynı kimse olmalıdır. Kt n/k 827'nin Kaniş'in hangi tabakasına ait olduğu tespit edilememekle birlikte, belgenin biçim ve yazım özellikleri II. tabakaya işaret etmektedir (Bkz. Erol, yayımda, "ina aban Uşša ve ina aban Karahna").

mektuptur.⁴⁸ Belgenin nereden gönderildiği tam olarak bilinmemektedir, ancak mektupta hem Hurrice bilen birisinin okuyabilmesi için gizli bir belge yazılmasının istenmesi hem de Ib tabakasında bir Hurri yerleşmesi olduğu düşünülen, bugünkü Maraş civarında aranan Mama şehrinden bahsedilmesi, Anadolu'nun güneyindeki ya da Kuzey Suriye'deki bir Hurri şehrinden gönderildiğini düşündürmektedir. Burada dikkati çeken, her iki belgedeki ipuçlarına göre büyük olasılıkla bir Hurrili olan Unapše'ye yazılmış bu mektupların, kolonilerin merkezi Kaniş'te ele geçmesidir. Bu durum bir Hurrilinin Kaniş'e yerleştiğine ve burada yaşadığına ya da en azından bu şehirde sıkça bulunduğu ve Asurlu tüccarlarla ticarî ilişki kurduğuna delil teşkil edebilir. Ancak Hurrili tüccarların Anadolu'daki Asur ticaretine yoğun bir şekilde katıldıklarını söyleyebilmek için bu türden yazışmaların çok daha fazla sayıda olması ve hatta Hurrilere ait arşiv ya da arşivlerin ele geçmesi gerekmektedir.

1992 yılı Kültepe kazılarında bulunan Kt 92/k 386⁴⁹ numaralı mektuptaki ifadeler ise, Subartu bölgesinde de bir Asur kolonisi ya da kolonileri olduğunu göstermektedir. Çünkü mektupta, Asurlu bir tüccarın başka bir Asurlu tüccarı Subartu bölgesinde dava edeceğinden bahsedilmektedir ki, Asurlu tüccarları ilgilendiren davalar sadece koloni merkezlerinde ya da Asur şehir meclisinde yapılabilmektedir. Bu durumda, Subartu'nun Koloni Döneminde tam olarak hangi bölgeye karşılık geldiği sorusu akla gelmektedir. Bu konudaki genel kabul gören düşünceye göre, başlangıçta Subartu olarak adlandırılan, Asur'un kuzeyindeki Diyala bölgesinde yaşayan Hurri halkı, zaman içinde batıya doğru yayılım göstererek Zagros dağlarından Amanos Dağlarına kadar uzanan ve Kuzey Suriye ile Güney Doğu Anadolu bölgelerini kapsayan geniş bir coğrafyaya yerleşmiş ve bu bölgeler de Subartu olarak adlandırılmaya başlamıştır.⁵⁰ En azından bir Asur kolonisinin varlığından haberdar olduğumuz Kt 92/k 386'daki Subartu bölgesinin, bugünkü Güneydoğu Anadolu Bölgesi ya da Kuzey Mezopotamya ile ilişkilendirebileceğimiz, Asur kervanlarının Anadolu'ya geçiş güzergâhındaki 10 kadar ticarî yerleşimin de bulunduğu, Dicle ve Fırat'ın yukarı kesimlerindeki bir bölgeye karşılık geldiği düşünülebilir.⁵¹ Seyahat harcamalarını konu alan Kt n/k 931'de⁵² Hurri nüfusunun yaşadığı

⁴⁸ Veenhof 2008, s. 17.

⁴⁹ Kt 92/k 386: 29-32) *mi-nam* KÙ.BABBAR KÙ.BABBAR^{ap} Šu-İštar a-na-ku Šu-İštar i-na Šu-ba-ri-im a-šé-e-šu “Niçin gümüş Šu-İštar'ın gümüşü oluyormuş? Onu Subartu'da dava edeceğim.” (Erol 2012.)

⁵⁰ Veenhof 2008, s. 17-18; Erol 2012, s. 126.

⁵¹ Subartu bölgesinin, Asur kervanlarının Anadolu'ya gelirken geçtikleri ilk yabancı topraklar olduğu kabul edilmektedir. Bkz. Dercksen 1996, s. 163; Veenhof 2010, s. 46; Erol 2012, s. 126.

⁵² Uzunalimoğlu 1993, s. 61-62.

önemli kentlerden biri olan Ninive kayıtlıdır. Belgede, bir kervanın Ninive'den Burallum'a ve Asur'dan Ninive'ye kadar yaptığı masraflar verilmiştir. Kaniş *kārum*'unun Ib tabakasına tarihli Kaniş kralı Waršama'ya yazılmış ünlü siyasî mektubun muhatabı olan Mama kralı Anum-hirbi'nin bir Hurrili olduğu yönünde güçlü iddialar bulunmaktadır.⁵³ Eğer bu düşünce doğru ise, metinlerde Subartu olarak adlandırılan Hurrilerin, Kaniş'in geç tabakasında Maraş civarında güçlü sayılabilecek bir devlet kurdukları ve merkez Anadolu'daki şehirleri bile hem siyasî hem de kültürel olarak etkiledikleri söylenebilir.

Her ne kadar Asurlu tüccarların Hurrilerle kurdukları ilişkiler metinlere daha fazla yansımış olsa da, bu kavmin de Anadolu şehirlerinde büyük çapta ticarî faaliyetlerde bulunduğu dair açık bir delil yoktur.

3.4. Akadlılar

Kültepe metinlerinde sıkça geçen Akad kumaşlarını tanımlayan tekstil ürünleri dışında, Güney ve Orta Mezopotamyalı tüccarlar olan Akadlı şahıslara yapılmış çok az sayıda atıf bulunmaktadır. Yukarıda bahsettiğimiz anlaşma belgesi (Kt n/k 792) ve *waklum* mektubu (Kt 79/k 101) ile dip not 6'da değindiğimiz VS 26, 17 dışında, sadece F.T. 4'te ismi verilmeyen bir "Akadlı" tüccar kayıtlıdır.⁵⁴ BIN 6, 29'da ise, ismine bakılırsa bir Akadlı olduğu tahmin edilen Warad-Nanna adı geçmektedir.⁵⁵ Ancak bu belgelerin her ikisi de Asur kaynaklı olabilir⁵⁶ ve Anadolu'da Akadlı tüccarların varlığına işaret etmez.

4. Eski Asur Ticaretinin Coğrafi Kapsamı

Asurlular, Anadolu'da gerçekleştirdikleri ticareti sadece belirli mallar üzerinde ve başka etnik unsurları dâhil etmeyecek şekilde tekelleştirmede değil aynı zamanda belirli bölgeler içinde sınırlamada da başarılı olmuşlardır. Metinlerde yüzlerce yer adı geçmesine rağmen Asurlu tüccarların ticarî faaliyetlerini genel olarak, Orta Anadolu'ya lokalize edilen yaklaşık 30 kadar şehirde yoğunlaştırdıkları anlaşılmaktadır. Bu merkezlerin ötesinde, doğuda ve batıdaki şehirlere yapılan az sayıdaki atfa rağmen Asur ticaretinin Anadolu'daki bütün bölgeleri kapsamadığı açıkça görülmektedir.⁵⁷ Aslında kervanların, Güneydoğu Anadolu ve kısmen de

⁵³ Dercksen 1996, s. 163; Wilhelm 1998, s. 12; Veenhof 2008, s. 18.

⁵⁴ F.T. 4: 28-29) 30 *ma-na* URUDU KÍ *A-ki-di-im* "30 *mina* bakır Akadlıdır".

⁵⁵ BIN 6, 29: 51-52) [x] GÍN KÚ.BABBAR İR.^dŠEŠ^{K1} *um-ma šu-ut-ma mi-ma* [*i-š*]é-ri-a ú-lá *i-šu* "[x] *šeqel* gümüş Warad-Nanna'nın (borcudur). O şöyle (söyledi): Bende hiçbir şey yoktur."

⁵⁶ Dercksen 1996, s. 163, n. 503.

⁵⁷ Barjamovic 2011, s. 7

Kuzey Suriye topraklarından Anadolu'ya geçtiği güzergâhtaki koloni yerleşmelerinin dışındaki bütün diğer merkezler, Orta Karadeniz'den Fırat Nehrine ve Malatya'dan Konya ve Ankara'nın biraz batısında kalan yerlerle sınırlanabilecek bölgeye lokalize edilmektedir.⁵⁸

Kültepe metinlerinde, Asur kervanlarının Anadolu'ya girerken Fırat nehrini geçtikleri ilk önemli durak olan Hahhum şehrine gelinceye kadar, yukarıda bahsettiğimiz örnekler dışında (bkz. dip not 37 ve 38), güzergâhtaki Kuzey Suriye şehirleriyle büyük çapta bir ticaret gerçekleştirildiğine dair bir bilgi bulunmamaktadır. Ancak Fırat Nehri geçildikten sonraki şehirlerde ticaretin yoğunluğu büyük ölçüde artmaya başlamaktadır. G. Barjamovic'e göre bunun nedeni, Asur'a nispeten yakın olan bu bölgelerde yapılacak ticaretin kârlılık oranının azlığı olmalıdır.⁵⁹

Her ne kadar, Eski Tunç Çağından itibaren, Anadolu şehir devletlerinin hem kendi aralarındaki hem de başka uzak bölgelerdeki ticarî ağına veya etkileşimin varlığını gösteren arkeolojik kanıtlar bulunsa da,⁶⁰ özellikle Batı Anadolu'nun ve Kilikya bölgesinin Koloni Dönemi Asur ticaretinin kapsamı dışında kaldığı görülmektedir. Metinlerde bu bölgelere lokalize edilebilecek hiçbir yer adı geçmemektedir. Özellikle Kilikya bölgesinin, hem Güneyi Orta Anadolu'ya bağlayan önemli yollara hem de doğal kaynaklara ve muhtemelen tarımsal zenginliğe sahip olmasına rağmen, Asurlu tüccarların ticarî menzilinun dışında kalması şaşırtıcıdır. Bu durum, bazı Suriye şehir devletlerinin bu bölgede bir imtiyaz sahibi haline gelmiş olabilecekleri ya da Kilikya halkının ticareti kendi tekeline almayı başarmış olabileceği şeklinde yorumlanmaktadır.⁶¹

5. Kolonilerdeki “Yabancı” Tüccarlar

Kültepe'de 1992 yılında bulunmuş üç mektup, Koloni Döneminde Anadolu'da yürütülen ticaretin tarafları ve erişim bölgeleri konusunda, üstü kapalı da olsa, yeni bilgiler içermektedir. Bu belgelerde, geldikleri bölgenin ya da ait oldukları etnik grubun adını verme ihtiyacı duyulmadan, “yabancı” anlamındaki *ubrum* terimiyle tanımlanan tüccarlar ilk kez bir ticarî taraf olarak kaydedilmiştir. Aşşur-rabi ve Şarrum-Suen adlı Asurlu tüccarlar, Şu-İstar'a yazdıkları Kt 92/k 364 numaralı mektuplarında, buldukları yerde “yabancı” olmadığını ve bakırı yabancı geldikten sonra satacaklarını belirtmektedirler. Mektubun ilgili kısımlarında şu ifadeler kayıtlıdır: ¹⁻¹¹ *Şu-İstar'a söyle! Aşşur-rabi ve Şarrum-Su'en şöyle (söyler): Hiç işitmiyor*

⁵⁸ Veenhof 2010, s. 46-47

⁵⁹ Barjamovic 2011, s. 7, n. 34

⁶⁰ Şahoğlu 2005, s. 344-345

⁶¹ Barjamovic 2011, s. 8

musun? Kaliteli bakır(ın fiyatı?) düştüğünden bakır alış verişi yoktur. Ayrıca ülke hasadına yaklaşmıştır ve burada yabancı yoktur. Yabancı geldiğinde bakırı satacağız ve Šarrum-Su'en (oraya) gelecek".⁶² Başka bir konunun ele alındığı mektubun devamında Wahšušana yer adı geçmektedir. Metinde bahsedilen, bakır satın alacak yabancıların bulunmadığı şehrin Wahšušana olup olmadığı kesin değildir. Ancak mektuptaki ifadeler, söz konusu merkezin Wahšušana değilse bile, buraya yakın bir yer olduğunu göstermektedir. Wahšušana'nın lokalizasyonu genellikle Ankara'nın güneyinde, Sakarya Irmağı ile Kızılırmak arasında, yani oldukça batıda bir bölgeye yapılmaktadır.⁶³

Yabancı tüccarların konu edildiği diğer belge Kt 92/k 428 ise Mannum-balum-Aššur ve İli-imittî tarafından yine Šu-İstar'a gönderilmiş bir mektuptur. Bu mektupta da tüccarların bulunduğu yerde bakır satılabilecek "yabancı" olmadığı; yabancıların gelişinde alışveriş yapılacağı ve elde edilen gümüş ya da altının, muhtemelen Kaniš'e sevk edileceği söylenmektedir. Metnin ilgili bölümünden şunları okuyoruz: ²⁴⁻²⁷ *(Burada) yabancı yoktur. Yabancı geldiğinde ya gümüş ya da altın satın alacağım ve getireceğim*".⁶⁴ Belgenin başlangıç satırlarındaki ifadelerden anlaşıldığı kadarıyla, bakır satılabilecek yabancıların bulunmadığı söz konusu şehir, büyük ihtimalle Šalatuwar'dır. Šalatuwar'ın lokalizasyonu ise Sakarya Irmağının kıvrımına,⁶⁵ yani yukarıdaki metinde söz konusu olan Wahšušana'nın daha da batısına yapılmaktadır.

Yine aynı kazı sezonunda, oldukça hasarlı durumda ele geçen başka bir mektupta ise (Kt 92/k 830) ¹⁴⁻¹⁷ *Damqaya'nın idaresindeki kalay (burada onu satın alacak) yabancılar olmadığından satılmadı*".⁶⁶ ifadesi geçmektedir. Metinde herhangi bir yer adı kayıtlı olmadığı için söz konusu yabancıların bulunmadığı şehrin neresi olabileceğine dair bir fikir ileri süremiyoruz. Ancak mektuptaki ifadelerden, eğer kırık kısımlar bizi yanıltmıyorsa, yabancı tüccarların sadece bakır için değil kalay satın almak için de Asurlu tüccarların etkinlik alanlarından birisine geldiklerini anlıyoruz.

⁶² Kt 92/k 364: 1-11) *a-na Šu-İstar qí-bi-ma um-ma A-šür-GAL ú LUGAL-Sú-en₆-ma lá ta-áš-ta-na-me-e ki-ma / URUDU SÍG₅ ma-ah-šú-ni ší-i-<im> / URUDU lá i-ba-ší ú ma-tum / a-na e-bu-ri-šu i-tí-hi-ma ub-ru-um lá-šu / i-na ma-qá-at ub-ri / URUDU ni-da-an-ma LUGAL-Sú-en₆ i-ta-lá-kam*

⁶³ Barjamovic 2011, s. 349.

⁶⁴ Kt 92/k 428: 24-27) *wa-áb-ru lá-šu i-ma-qá-at wa-áb-ri lu KÙ.BABBAR lu KÙ.KÍ a-ša-a-ma ú-šé-ba-lá-am*

⁶⁵ Barjamovic 2011, s. 357.

⁶⁶ Kt 92/k 830: 14-17) ... A[N.N]A [(...)] *ša šé-ep Dam-qá-[a (...)] ub-ru-ú lá-šu-ma [(...)] lá ta-dí-in*

Yukarıda bahsettiğimiz mektuplarda kayıtlı Wahşuşana ve Şalatuwar kentleri ile yine oldukça batıya, Konya ile Afyonkarahisar arasında bir bölgeye lokalize edilmesi önerilen Puruşhattum şehri,⁶⁷ Asurlu tüccarların yoğun şekilde ticarî etkinliklerde buldukları ve hatta bazı tüccarların daimi olarak yerleştikleri, Asur Ticaret Kolonilerinin coğrafi kapsamının en batısında kalan önemli ticarî merkezlerdir. G. Barjamovic'e göre, Asurlu tüccarlar, bu şehirlerden, kendilerine özellikle hedef olarak belirledikleri ve başta bakır olmak üzere yüklü miktarlarda ticarî mal taşıdıkları Puruşhattum kentinin batısına çok az geçmişlerdir.⁶⁸

Aliş-veriş yapılacak “yabancı” olmadığından yakınan ve değerli maden elde etmek için yabancıların gelmesini bekleyen Asurlu tüccarların, yukarıda verdiğimiz bilgiler çerçevesinde, Batı Anadolu'ya yakın bir bölgede buldukları kabul edilirse, söz konusu yabancı tüccarların ve onların ülkesinin de bu bölgeye yakın bir yerde olması gerekir. Dolayısıyla bu yabancı tüccarların geldikleri yer Kültepe belgelerinde hiç bahsedilmeyen Kilikya ya da bize göre daha yakın bir ihtimalle Ege Bölgesi olmalıdır. Bu durumda, arkeolojik çalışmalarla kanıtlanmış, en azından Erken Bronz Çağında, Merkez Anadolu ile Batı Anadolu ve Ege kıyıları arasındaki ticarî etkileşimin⁶⁹ Koloni Dönemine gelindiğinde sona ermediği, fakat bu bölgelerin tüccarları için Batı Anadolu'ya yakın sayılabilecek Puruşhattum ve Şalatuwar şehirlerinin bir sınır teşkil ettiği söylenebilir. Muhtemelen, Anadolu kent devletlerinin bronz üretiminde ihtiyaç duydukları yerel Anadolu kalayının yetersizliği ya da işlenmesindeki zorluklar, başta Kaniş olmak üzere diğer kentleri doğu kaynaklı kalaya muhtaç bırakmış olmalıdır.⁷⁰ Kültepe'de ele geçen, farklı Anadolu şehir devletleriyle Asur arasında yapılmış ticarî anlaşmaların da gösterdiği üzere, Asurlular özellikle Merkez Anadolu'da bir imtiyaz sahibi ve belki de bazı malların tek tedarikçisi durumuna geldiklerinden Batı ya da Güney Anadolu yerleşimlerinin tüccarları bölgedeki ticarî etkinliklerini kaybetmiş olmalıdırlar.

Sonuç

Eski Asur Kolonilerinin, özellikle ticaretin en yoğun dönemi olan Kaniş'in II. tabakası boyunca, hem ticarî mallar hem de ticaret yapılan

⁶⁷ Pruşhattum kentinin lokalizasyonu konusu halen tartışmalıdır. Birçok araştırmacı Puruşhattum'u Acemhöyük ile ilişkilendirirken, Koloni Dönemi Anadolu'sunun tarihî coğrafyası konusunda en güncel ve kapsamlı araştırmayı yapan G. Barjamovic ise şehrin daha batıda bir bölgede aranması gerektiğini ileri sürmektedir. Bkz. 2011, s. 366, 378.

⁶⁸ Barjamovic 2011, s. 359-369.

⁶⁹ Şahoğlu 2005, s. 345, 355.

⁷⁰ Şahoğlu 2005, s. 355.

bölgeler üzerindeki tekelleşme politikalarında oldukça başarılı oldukları söylenebilir. Gerçekten de en azından şimdiye kadar ele geçmiş ve okunmuş belgelerde temel ticarî mallar olan kalay ve kumaş ticaretine Asurluların dışında farklı etnik grupların da dâhil olduğunu gösteren hiçbir bilgi yoktur. Ancak bu durumun, muhtemelen meydana gelen siyasî boşluk nedeniyle, Kaniş'in Ib döneminde değişmeye başladığı ve bazı farklı merkezlerdeki metinsel ve arkeolojik verilerden Kuzey Suriye şehirlerinin Anadolu'ya kumaş ihraç ettikleri anlaşılmaktadır.

Asurlu tüccarlar, ticarî etkinliklerini Orta Anadolu dışında, yoğun bir şekilde bakır üretiminin yapıldığı Kuzey Anadolu şehirleri ve Ankara-Konya çizgisinin batısında kalan bir bölge arasında sınırlandırmışlar ve bu bölgelerin dışına çok az çıkmışlardır. Belgelerde, bu bölgelerin gerek doğusuna gerekse batısına lokalize edilebilecek, ticarete önemli bir rol üstlenmedikleri anlaşılan çok az sayıda şehir adı geçmektedir. Yukarıda değindiğimiz metinlerdeki bilgiler, Asurlu tüccarların ticarî kapsamının batı sınırını oluşturan ve yüzlerce metinde kayıtlı Wahşušana,⁷¹ Şalatuwar ve Puruštatum kentlerinin neden önemli birer ticaret merkezleri olduğu konusuna açıklık getirmektedir. Bize göre bu şehirler, tıpkı Asur gibi, farklı bölge tüccarlarının mal değiş tokuşu yapmak için bir araya geldikleri büyük birer pazar vazifesi görmüş olmalıdır. Asurlu tüccarların söz konusu şehirlere sadece bakır değil, yüklü miktarlarda kalay ve kumaş sevkiyatı da yaptığını gösteren birçok belge bulunmaktadır. Anlaşılan, Kuzey Anadolu'da üretilen bakır dışında, hem Orta Asya kaynaklı kalayın hem de Mezopotamya kaynaklı çeşitli türde yün kumaşların nihai varış noktası sadece Orta Anadolu şehirleri değil, Batı Anadolu, Ege Kıyıları ve hatta belki de daha ötesi olmalıdır. Aslında eskiden beri tahmin edilen fakat kesin delillere dayanmayan bu olgu, yukarıda bahsettiğimiz metinlerdeki bilgilerle iyice desteklenmektedir.

⁷¹ Henüz yayımlanmamış Kt c/k 1213'te altın satın almak için Wahşušana'ya gidilmesi söz konusudur: ⁹⁻¹³ *a-ma-lá té-er-tí-kà a-na Wa-ah-šu-ša-na a-ta-lá-ak KÙ.GÌ a-lá-qé-'a-ma' [a-l]á-lá-kam* "Talimatın gereğince Wahşušana'ya gideceğim; altın alacağım ve geleceğim".

Kısaltmalar

- AKT 1 Bilgiç, E.-Sever, H.-Günbatti, C.-Bayram, S., *Ankara Kültepe Tabletleri I*, TTKY, VI-33, Ankara 1990.
- AKT 3 Bilgiç, E.-Günbatti, C., *Ankaraner Kültepe Texte III*, Freiburger altorientalische Studien (FAOS) Beiheft 3, Stuttgart 1995.
- ATHE Kienast, B., *Die altassyrischen Texte des orientalischen Seminars der Universität Heidelberg und der Sammlung Erlenmeyer*, Berlin 1960.
- BIN 4 Clay, A. T., *Letters nad Transactions from Cappodocia*, Babylonian Inscriptions in the Collection of James B. Nies IV, Yale 1927.
- BIN 6 Stephens, F. J., *Old Assyrian Lestters and Business Documents*, Babylonian Inscriptions in the Collection of James B. Nies VI, Yale 1944.
- CCT 1-4 *Cuneiform Texts From Cappodocian Tablets in the British Museum*, London.
- EL G. Eisser-J. Lewy, *Die altassyrischen Rechtsurkunden vom Kültepe*, MVAeG 33 ve 35, Leipzig 1930-1935.
- F.T. 4 M. T. Larsen-E. Moller, "Five Old Assyrian Texts", *Marchands, Diplomates et Empereurs, Études Sur la Civilisation Mésopotamienne Offertes à Paul Garelli*, ed. D. Charpin ve F. Joann, ed. D. Charpin ve F. Joannès, Paris, s. 227-252.
- KUG K. Hecker, *Die Keilschrifttexte der Universitätsbibliothek Giessen*, Giessen 1966.
- LAPO 19 C. Michel, *La correspondance des merchants de Kaniš au début du IIe millénaire av. J.-C.*, *Littératures anciennes du Proche-Orient*, vol. 19, Paris 2001.
- RIMA 1 K. A. Grayson, *Assyrian Rulers of the Third and Second Millennium BCE (to 1115 BCE)*, *The Royal Inscriptions of Mesopotamia, Assyrian Periods*, vol. 1, Toronto 1987.
- TC 3 Lewy, J., *tablettes cappadociennes de Luvre*, TCL 19, 20, 21, Paris 1935-1937.
- TPAK 1 Michel, C.-Garelli, P., *Tablettes paléo-assyriennes de Kültepe I*, Paris 1997.
- VS 26 *Vorderasiatische Schriftdenkmäler der (Königl.) Museen zu Berlin* (Berlin).

KAYNAKÇA

- Barjamovic 2011 G. Barjamovic, *A Historical Geography of Anatolia in the Old Assyrian Colony Period*, Castern Niebuhr Institute Publication 38, Copenhagen.
- Baryamovic-Hertel-Larsen 2012. G. Barjamovic-T. Hertel-M. T. Larsen, *Ups and Downs at Kanesh*, Old Assyrian Archives Studies 5, Leiden.
- Bayram 2000 S. Bayram, “ina nadim ša naruā'im, ArAn 4, s. 29-48.
- Çeçen-Hecker 1995 S. Çeçen-K. Hecker, “ina mātika eblum. Zu einem neuen Text zum Wegerecht”, ed. M. Dietrich ve O. Loretz, *Vom Alten Orient zum Alten Testament-Festschrift für Wolfram Freiherrn von Soden zum 85.* (AOAT 240), Münster, s. 31-41.
- Dercksen 1996 J. G. Dercksen, *The Old Assyrian Copper Trade in Anatolia*, (PIHANS 75), İstanbul.
- _____ 2004 *Old Assyrian Institutions*, (MOS Studies 4), Leiden.
- Erol 2012 H. Erol, “Bir Kültepe Metnine Göre Eski Asur Devrinde Subartu Bölgesi”, DTCFD, C. 52, S. 2, s. 119-130.
- _____ yayımda “ina aban Ušša ve ina aban Karahna”.
- Günbattu 2008 “An Eponym List (KEL G) from Kültepe”, *Altorientalische Forschungen* 35-1, s. 103-132.
- Hecker 1990 K. Hecker, “Hitit Çivi Yazısının Kökeni Hakkında”, *Uluslararası 1. Hititoloji Kongresi Bildirileri Kitabı*, s. 43-63.
- Larsen 1976 M. T. Larsen, *The Old Assyrian City-State and its Colonies*, (Mesopotamia 4), Copenhagen.
- _____ 1987 “Commercial Networks in the Ancient Near East”, ed. M. Rowlands vd., *Centre and Periphery in the Ancient World*, Cambridge, s. 47-56.
- Larsen - Moller 1991 M. T. Larsen-E. Moller, “Five Old Assyrian Texts”, *Marchands, Diplomates et Empereurs, Études Sur la Civilisation Mésopotamienne Offertes à Paul Garelli*, ed. D. Charpin ve F. Joann, ed. D. Charpin ve F. Joannès, Paris, s. 227-252.
- Michel 2009 C. Michel, “The Old Assyrian Trade in the light of Recent Kültepe Archives”, *CSMS Journal – Vol. 3*, s. 71-82.
- Sever 1990 H. Sever, “Yeni Kültepe Tabletlerinde Geçen ‘kīma awāt naruā'im’ Tabiri ve Değerlendirilmesi”, DTCFD, C. 34, S. 1-2, s. 251-365.
- Şahoğlu 2005 V. Şahoğlu, “The Anatolian Trade Network and the Izmir Region during the Early Bronze Age”, *Oxford Journal of Archaeology* 24, s. 339-361.
- Uzunlimalıoğlu 1993 A. Uzunlimalıoğlu, “Kārum’un II. Tabakasından Bir Grup Borç Mukavelesi” *AMMY* 1992, Ankara, s. 51-70.

- Veenhof 1972 K. R. Veenhof, *Aspects of Old Assyrian Trade and its Terminology*, Leiden.
- _____ 1995 “In Accordance with the Words of the Stele: Evidence for Old Assyrian Legislation”, *Chicago-Kent Law Review* 70, s. 1717-1744.
- _____ 2003a *The Old Assyrian List of Year Eponyms from Karum Kanish and its Chronological Implications*, TTKY, 6-64, Ankara.
- _____ 2003b “Trade and Politics in Ancient Asur. Balancing of Public, Colonial and Entrepreneurial Interest”, Ed. C. Zaccagnini, *Mercante e politica nel mond antico*. (Saggi di storia antica 21), Roma, s. 69-118.
- _____ 2008 “Some Displaced Tablets from Kārum Kanesh (Kültepe), (kt 86/k 48, kt 86/k 204 and kt 91/k 539)”, *Altorientalische Forschungen*, s. 10-27.
- _____ 2010 “Ancient Assur: The City, its Traders, and its Commercial Network”, *Journal of the Economic and Social History of the Orient* 53 (2010) 39-82, s. 39-82.
- Veenhof-Eidem 2008 K. R. Veenhof ve J. Eidem, *Meopotamia: The Old Assyrian Period*, (OBO 160/5), Fribourg.
- Wilhelm 1998 G. Wilhelm, *The Hurrians*, Alıncadan İngilizceye çeviren D. L. Stein, Warminster.

